

Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ '80
Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό
Επιστημονική επιμέλεια: Βασίλης Βαμβακάς - Παναγής Παναγιωτόπουλος
Εκδ. Το πέραςμα, 2010, σελ. 86-89

Γιάννης Ανδρουτσόπουλος-Μάρω Κακριδή

Γλώσσα των νέων

Αναγνώριση, αποδοχή και κριτική των νεανικών ιδιωμάτων

Και ξαφνικά, στη δεκαετία του '80 μάς προέκυψε η γλώσσα των νέων. Και μάλιστα όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά συνολικότερα στην Ευρώπη και την Αμερική, στον «δυτικό» λεγόμενο κόσμο. Στην πραγματικότητα δεν πρόκειται ακριβώς για «μία» γλώσσα, ούτε καν για «γλώσσα», με τη συνήθη έννοια του όρου, μια που οι βασικές της διαφοροποιήσεις από την κοινή δεν αγγίζουν τον «σκληρό πυρήνα» της γλωσσικής δομής. Εξάλλου οι νέοι δεν είναι μια ενιαία και ομοιογενής ομάδα, αλλά διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο, την κοινωνική προέλευση, τη γειτονιά, το σχολείο, την παρέα και τα ενδιαφέροντά τους, τους τόπους και τρόπους ψυχαγωγίας τους· ανάλογα διαφοροποιούνται και τα διάφορα «νεανικά ιδιώματα» (όπως επίσης αποκαλούνται). Ωστόσο, οι ιδιαίτεροι τρόποι επικοινωνίας των νέων σε οικείες, κοινωνικά συμμετρικές περιστάσεις παρουσιάζουν κοινά και αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά, που τους διαφοροποιούν συνολικά από τη γλωσσική χρήση σε άλλες ηλικιακές ομάδες, αλλά και από τη γλώσσα των ίδιων των νέων σε επίσημα ή «ασύμμετρα» πλαίσια. Έτσι τα νεανικά ιδιώματα αναγνωρίζονται από τους γλωσσολόγους αλλά και την ευρύτερη κοινότητα ως ξεχωριστό είδος γλωσσικής ποιικιλίας, αποτελώντας αντικείμενο συζητήσεων, αντιπαράθεσεων και μελετών.

Ως διακριτή κοινωνική κατηγορία, η νεότητα συγκροτήθηκε στις σύγχρονες (μετα)βιομηχανικές κοινωνίες και ιδιαίτερα στη μεταπολεμική περίοδο. Από κοινωνική-ψυχολογική σκοπιά, η νεότητα χαρακτηρίζεται από την ανάγκη αντιμετώπισης μιας *ασυνέχειας* ως προς την κοινωνική της υπόσταση, όπου οι νέοι βιώνουν τις δυσχέρειες μιας δύσκολα καθορίσιμης φάσης της ζωής τους: δεν θεωρούνται πια παιδιά αλλά ούτε (ακόμα) ενήλικες, ενώ αντιμετωπίζουν νέες νόρμες και σαφώς καθορισμένες προσδοκίες ρόλων, οι οποίες και θεωρείται ότι πρέπει να καθοδηγούν τη συμπεριφορά τους.

Με την καταπολέμηση της παιδικής θνησιμότητας και των ασθενειών, ο εφηβικός πληθυσμός που φτάνει τα 18 χρόνια διπλασιάζεται στον δυτικό κόσμο μεταπολεμικά. Συγχρόνως, ο ραγδαία αναπτυσσόμενος τεχνολογικός πολιτισμός συντελεί στο ότι ορισμένες γνώσεις ή δεξιότητες σε παλαιότερα επαγγέλματα –αλλά και η συνολικότερη εμπειρία των γονέων– δεν είναι επαρκείς για τις ανακατατάξεις που ακολούθησαν τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Η δημιουργία χάσματος και ασυνέχειας μεταξύ των γενεών είναι, κατά συνέπεια, αναπόφευκτη και προστίθεται στις ψυχοσωματικού τύπου δυσκολίες που κάνουν την «ανήσυχη» νεολαία να αντιδρά στους κατεστημένους τρόπους συμπεριφοράς των ενηλίκων. Επιπλέον, η υψηλή εξειδίκευση στην κατανομή εργασίας συνεπάγεται πια μακρύτερες περιόδους εκπαίδευσης και εξάσκησης για την προετοιμασία των ενήλικων ρόλων. Με την επέκταση λοιπόν της παιδείας και τον εκδημοκρατισμό που τη συνοδεύει, περισσότεροι νέοι μορφώνονται για μεγαλύτερο διάστημα, πράγμα που πρακτικά σημαίνει ότι ξοδεύουν πολύ περισσότερο χρόνο με συνομηλίκους τους. Οι στενά δεμένες παρέες διαμορφώνουν λοιπόν τις μεταπολεμικές εφηβικές κοινότητες με τις χαρακτηριστικές αξίες, τις νόρμες και την (αυστηρή) ιεραρχική δομή τους.

Η εμφάνιση μιας σαφέστερης κοινωνικής αυτοσυνειδησίας των μεταπολεμικών εφηβικών ομάδων συνοδεύεται από τη δημιουργία μιας νεανικής κουλτούρας με τις δικές της δραστηριότητες, στάσεις και πολιτισμικά περιεχόμενα. Οι ατομικές και κοινωνικές ταυτότητες των εφήβων διαμορφώνονται έτσι μέσα από τη συμμετοχή τους σε πυκνά δίκτυα συνομηλίκων και στις διάφορες εκφάνσεις αυτής της κουλτούρας (π.χ. τα διάφορα νεανικά μουσικά ρεύματα, punk, heavy metal, hip-hop κ.ά.). Συγχρόνως, η γνώση κάθε επιμέρους ρεύματος, της θεματολογίας

του και των σημειολογικών του χαρακτηριστικών μετατρέπεται σε πολιτισμικό και γλωσσικό κεφάλαιο για τον έφηβο, προσδίδοντάς του κύρος στο πλαίσιο της παρέας.

Παράλληλα, η γενικότερη άνοδος του βιοτικού επιπέδου επιτρέπει να αναδυθεί μια ισχυρή αγορά που εκμεταλλεύεται και τροφοδοτεί τα πολιτισμικά πεδία της νεανικής κουλτούρας μέσα από μια ολόκληρη μουσική, κινηματογραφική και επικοινωνιακή βιομηχανία. Νεανικές εκφράσεις χρησιμοποιούνται πιο εκτεταμένα και διαδίδονται σχετικά γρήγορα από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, τα οποία, επιπλέον, παίζουν σημαντικό ρόλο στη διασύνδεση νεανικών ομάδων από διαφορετικούς τόπους. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό και με τα γενικότερα χαρακτηριστικά της νεανικής κουλτούρας, συντελεί στη διαμόρφωση κοινών στοιχείων μεταξύ μορφών της γλώσσας των νέων σε διαφορετικές ευρωπαϊκές πραγματικότητες, σε λεξιλογικό, συνομιλιακό και εν μέρει δομικό επίπεδο.

Για τη δημιουργία και την ανανέωση της «γλώσσας» τους, οι νέοι αξιοποιούν όλες τις γλωσσικές πηγές που διαθέτει η κοινότητα: την κοινή καθημερινή γλώσσα, τις τοπικές ποικιλίες, την εκάστοτε «καθαρεύουσα» (με σικωπτική συνήθως χροιά), ειδικά λεξιλόγια πολιτιστικών και κοινωνικών χώρων που αφορούν τη νεολαία (π.χ. κινηματογράφος, μουσική, βιντεοκλίπ, ηλεκτρονικά παιχνίδια, μηχανές, ναρκωτικά, αθλητισμός), δάνεια από ξένες γλώσσες, δάνεια από μειονοτικές γλώσσες που συνυπάρχουν στην περιοχή, αλλά και από περιθωριακά ιδιώματα όπως η αργκό, ή γλώσσα της πιάτσας, τα καλιαρντά και τα ποδανά (*ανάποδα*: συνθηματικός κώδικας που αναποδογυρίζει τη θέση των συλλαβών, π.χ. *μεναγκό, λακαμάς, γκαφρά*, πβ. την αντίστοιχη γαλλική ποικιλία *verlan < à l'envers*). Όλο αυτό το φαινομενικά ετερόκλητο υλικό ενσωματώνεται δημιουργικά στο διάλογο και στους εκφραστικούς του τρόπους, με αποτέλεσμα ένα «πολυφωνικό» γλωσσικό παζλ, ένα μωσαϊκό που μεταβάλλεται ανάλογα με τις επικοινωνιακές ανάγκες της στιγμής.

Στη γλωσσολογική ανάλυση, η διαφοροποίηση των νεανικών ιδιωμάτων από την κοινή γλωσσική χρήση μπορεί να διακριθεί σε δύο βασικά επίπεδα:

1) Το πρώτο επίπεδο περιλαμβάνει τα ιδιαίτερα λεξιλογικά και ιδιωματικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τα σημερινά νεανικά ιδιώματα – την κατεξοχήν «γλώσσα των νέων». Ορισμένα παραδείγματα των μηχανισμών μέσω των οποίων οι νέοι ανανεώνουν το εκφραστικό τους δυναμικό είναι τα εξής:

- (α) Έχουμε πολλούς *σημασιολογικούς νεολογισμούς*, αλλαγή σημασίας δηλαδή σε γνωστές λέξεις ή εκφράσεις: *καράφλιασα, κουνάθηγα* = ένιωση μεγάλη έκπληξη, *δε λέει* = δεν αξίζει κ.λπ.
- (β) Επεκτείνεται η χρήση παραγωγικών καταλήξεων που υπάρχουν ήδη, κυρίως στο πολύ οικείο, ανεπίσημο ύφος της καθομιλουμένης, και μάλιστα πολλές φορές σε μη αναμενόμενες ρίζες, με στόχο τη δημιουργία νέων λέξεων: *χαριτωμενιά, φλασιά, κλαμπάκιας* κ.λπ.
- (γ) Έχουμε δανεισμό διαφόρων στοιχείων, κυρίως από τα αγγλικά (αλλά όχι μόνο), τα οποία μπορεί να παραμένουν αυτούσια, τις περισσότερες φορές όμως είτε προσαρμόζονται στα ελληνικά είτε συντίθενται με ελληνικά στοιχεία, με ιδιαίτερα δημιουργικό και παιγνιώδη τρόπο: *μούλγκαν, πουρέντζερ, κρεβατάμπλ* (από τα γαλλικά) κ.λπ.
- (δ) Δημιουργούνται, τέλος, νέες ιδιωματικές εκφράσεις είτε με αξιοποίηση συντακτικών μηχανισμών που ήδη υπάρχουν (π.χ. *κόβω φλέβα/ες*) είτε με δημιουργία νέων, π.χ. με ανακατανομή των κατηγοριών (π.χ. *το άτομο είναι γεια σου*: χαιρετισμός ως κατηγορούμενο).

2) Στο δεύτερο επίπεδο κατατάσσονται στοιχεία που σχετίζονται με τη συνομιλιακή συμπεριφορά και τις πραγματολογικές της παραμέτρους: νέοι τρόποι χρησιμοποιούνται για την πραγμάτωση συμβατικοποιημένων γλωσσικών πράξεων (χαιρετισμού, π.χ. *άντε τσα γεια, κατάφασης*, π.χ. *μέσα, γουστάρω φάση, άρνησης, έναρξης αφήγησης*, π.χ. *και καλά ή άκου φάση, άκου σκηνικό* κ.λπ.) και αξιοποιούνται γλωσσικά στοιχεία από διαφημίσεις, τραγούδια, ταινίες, τηλεοπτικές σειρές κ.ά.

Επικοινωνιακά, το παραπάνω γλωσσικό υλικό καλύπτει κυρίως τα σημασιολογικά πεδία που ενδιαφέρουν τους νέους: την έκφραση συναισθημάτων και βιωματικών εμπειριών (*μ' έστειλε, έγραψε, τραβάω ζόρι*), το χαρακτηρισμό ανθρώπων και κοινωνικών τύπων (*παιδί-κουπί, τύπισσα σιρόπι σοκολάτα, γκαγκάν κ.λπ.*), την αξιολόγηση καταστάσεων, ανθρώπων, πραγμάτων κ.λπ. (*και γαμώ τα παιδιά, φιλοκατάσταση, πόρωση, φιστίκι πάει η δουλειά*).

Ως προς την κοινωνική και συμβολική λειτουργία τους, τα νεανικά ιδιώματα εκφράζουν την ταυτότητα της ομάδας, τη θέση της στην κοινωνία, τις αντιλήψεις της, τις στάσεις, τις αξίες, τα ενδιαφέροντά της, με δυο λόγια την κοσμοθεωρία της. Η γλωσσική διαφοροποίηση τονίζει την αλληλεγγύη της παρέας και εντείνει τη σύσφιξη των συναισθηματικών δεσμών. Ταυτόχρονα, εκφράζει και τη συμβολική αντίσταση σε κυρίαρχες ομάδες και ιδεολογίες. Γι' αυτόν το σκοπό, διάφορες νεανικές ομάδες αναπτύσσουν *κρυπτικά* γλωσσικά στοιχεία, ώστε να μην τις καταλαβαίνουν οι «απ' έξω»: μηχανισμοί όπως τα ποδανά που αναφέραμε παραπάνω, αλλά και η πολυσημία ορισμένων εκφράσεων, που μπορεί να σημαίνουν εντελώς αντίθετα πράγματα ανάλογα με το περιβάλλον, καθώς και η πολύ γρήγορη ανανέωση του νεανικού λεξιλογίου εξυπηρετούν αυτήν την κρυπτική λειτουργία, και το ίδιο ισχύει για την υιοθέτηση στοιχείων από περιθωριακές γλωσσικές ποικιλίες. Μέσω της γλωσσικής χρήσης, οι ίδιοι οι νέοι αποφασίζουν ποιοι θέλουν να ανήκουν στην κουλτούρα τους και ποιοι όχι, χρησιμοποιούν δηλαδή τα νεανικά ιδιώματα και ως τρόπο κοινωνικού ελέγχου της συμμετοχής στην ομάδα. Όποιος δεν ξέρει να τα μιλά ή δεν τα μιλά αρκετά καλά, σύμφωνα με τους κανόνες της παρέας, στιγματίζεται ή και εξοβελίζεται από αυτήν.

Η ανάπτυξη νεανικών ιδιωμάτων στην Ελλάδα συνοδεύτηκε στη δεκαετία του '80 από τη συνειδητοποίηση και ιδεολογικοποίησή τους. Συνεπιουρούμενη από τον δημόσιο και ακαδημαϊκό λόγο της εποχής, η ευρύτερη γλωσσική κοινότητα «ανακαλύπτει» τη γλώσσα των νέων ως ξεχωριστή ποικιλία με συγκεκριμένο συμβολισμό και υιοθετεί μια ολόκληρη κλίμακα στάσεων απέναντί της. Οι στάσεις αυτές αποτυπώνονται και διερευνώνται κυρίως στον Τύπο, όπου επιφυλλίδες «ειδικών» (επιστημόνων, εκπαιδευτικών, λογοτεχνών, δημοσιογράφων), συνεντεύξεις με ειδικούς, ρεπορτάζ και γλωσσάρια αναφέρονται τακτικά στη γλώσσα των νέων και στα (υποτιθέμενα) χαρακτηριστικά της. Η σχετική επιστημονική συζήτηση στον ελληνικό χώρο ξεκίνησε για πρώτη φορά σε μεγάλο συνέδριο με τίτλο «Νεολαία και γλώσσα», που οργάνωσε τον Μάιο του 1984 το τότε υφυπουργείο Νέας Γενιάς και Αθλητισμού. Εκεί μίλησαν και αντιπαρατέθηκαν πολλοί ειδικοί και λιγότερο ειδικοί, ενώ πυροδοτήθηκε πολύμηνος δημόσιος διάλογος στον έντυπο και ηλεκτρονικό Τύπο (βλ. ενδεικτικά τα δημοσιεύματα στις εφημερίδες και στο περιοδικό *Αντί* κατά το διάστημα που ακολούθησε τη διεξαγωγή του συνεδρίου).

Οι στάσεις απέναντι στα νεανικά ιδιώματα εκτείνονται σε ένα φάσμα που ξεκινά από τη θετική αποδοχή της διαφορετικότητας και αμφισβήτησης την οποία σηματοδοτούν, περνά σε στάσεις θετικής μεν αλλά περιορισμένης αποδοχής και καταλήγει σε κατηγορηματικά αρνητικές στάσεις απέναντι στους νέους και τη γλώσσα τους. Οι στάσεις αυτές δεν πηγάζουν απαραίτητα από επιστημονική έρευνα και περιγραφή των νεανικών ιδιωμάτων, η οποία υπήρξε αρκετά μεταγενέστερη πολλών από τα σχετικά δημοσιεύματα, απηγούν όμως τις πρώτες αντιδράσεις της κοινότητας στην ανανεωμένη θέση της νεολαίας στο μεταπολεμικό (στην Ελλάδα και μεταδικτατορικό) τοπίο, ιδίως από τη δεκαετία του '70 και μετά. Εδώ οι αντιδράσεις αυτές ξεκίνησαν πρώτα εναντίον του πολιτικού λόγου της αριστερής φοιτητικής νεολαίας στη μεταπολίτευση (*του Πανεπιστήμιου, του Ιούλη, πλέρια, πλάτεμα κ.ο.κ.*), αλλά γρήγορα στόχος τους έγιναν τα δυναμικά αναδυόμενα εκείνη την εποχή νεανικά ιδιώματα.

Σήμερα μπορούμε να υποστηρίξουμε, εμπειρικά τουλάχιστον, ότι πολλές εκφράσεις των νεανικών ιδιωμάτων (ενδεικτικά: *έγινα ρόμπα, τα πήρα χοντρά, φιλοκατάσταση κ.ά.*) έχουν περάσει στο ανεπίσημο ύφος της καθημερινής γλώσσας των ενηλίκων. Η μετάβαση αυτή συντελείται μέσα από δυο βασικούς μηχανισμούς: τη διατήρηση ορισμένων νεανικών εκφράσεων κατά την ενήλικη ζωή αφενός, τη διάδοση νεανικών νεολογισμών σε ενήλικους ομιλητές αφετέρου. Σημαντικοί κόμβοι στη διαδικασία της διάδοσης αποτελούν όσοι έρχονται σε άμεση, καθημερινή επαφή με νέους (γονείς, εκπαιδευτικοί) ή εμπλέκονται στους χώρους που αφορούν νέους (διαφημιστές, αθλητικοί ή μουσικοί παράγοντες κ.λπ.), αλλά και όσοι εργάζονται σε επαγγέλματα όπου θεωρείται

σημαντική μια δημόσια εικόνα «σύγχρονου» και «μοντέρνου» ατόμου (π.χ. τηλεοπτικοί παρουσιαστές, ο ηλεκτρονικός και εν μέρει ο έντυπος Τύπος). Η χρήση στοιχείων της νεανικής γλώσσας σε χώρους δημόσιας-θεσμικής επικοινωνίας, για λόγους εμπορικούς, δημιουργίας εντυπώσεων ή απλού συγχρωτισμού, αφενός εκφράζει και ενισχύει το αυξανόμενο κύρος της, αφετέρου περιορίζει και αφοπλίζει την ανατρεπτική κοινωνική λειτουργία των συγκεκριμένων στοιχείων και, κατ' επέκταση, των νεανικών ιδιωμάτων γενικότερα.

Γιάννης Κ. Ανδρουτσόπουλος, «Η γλώσσα των νέων σε συγκριτική προοπτική. Ελληνικά, γαλλικά, γερμανικά, ιταλικά», *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 17, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1997, 562-576, «Γλώσσα των νέων και γλωσσική αγορά της νεανικής κουλτούρας», *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 18, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1998, 41-55, «Η γλώσσα των νέων», στο Αναστάσιος-Φοίβος Χριστίδης (επιμ., σε συνεργασία με Μαρία Θεοδοροπούλου), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Θεσσαλονίκη 2001, 108-113. Διατίθεται στο http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_b9/index.html, Denise François-Geiger, «Οι αργκό», στο: *Θέματα κοινωνικής και θεωρητικής γλωσσολογίας - Συμβολή σε μια θεωρία της γλωσσικής πράξης*, Νεφέλη, Αθήνα 1991, 211-236, Anna Iordanidou, Jannis Androutsopoulos, «Youth slang in Modern Greek», στο Alexandra Georgakopoulou, Marianna Spanaki (eds.), *A Reader in Greek Sociolinguistics*, Peter Lang, Frankfurt/Main 2001, 285-302, Άννα Ιορδανίδου, Γιάννης Ανδρουτσόπουλος, «Πήρανε τη γλώσσα στο ... κρανίο»: στάσεις των ΜΜΕ απέναντι στη γλώσσα των νέων», στο Αμαλία Μόζερ (επιμ.), *Ελληνική Γλωσσολογία '97. Πρακτικά του Γ' διεθνούς γλωσσολογικού συνεδρίου για την ελληνική γλώσσα*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τομέας Γλωσσολογίας, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, 586-595, Μάρω Κακριδή-Φερεράρι, *Γλώσσα και κοινωνικό περιβάλλον: Ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας (Α' μέρος)*, Παράρτημα περιοδικού *Παρουσία*, αρ. 64. Αθήνα 2005, Κυριάκος Κασίμης, «Μηχανόβιοι - Μια ειδική γλώσσα», *Αντί* 271, 28/9/1984, 42-44, Ερατοσθένης Καψωμένος, «Ίδιώματα αμφισβήτησης και νεολαία», *Αντί* 269, 31/8/1984, 48-49, Γεώργιος Μπαμπινιώτης, «Γλωσσική αμφισβήτηση: Η γλώσσα των νέων», στο *Ελληνική Γλώσσα: Παρελθόν - Παρόν - Μέλλον*, Gutenberg, Αθήνα 1994, 259-274, Άννα Φραγκουδάκη, «Η κοινωνική αμφισβήτηση στη γλώσσα των νέων και η παρερμηνεία της». *Αντί* 354, 28/8/1987, 42-44.